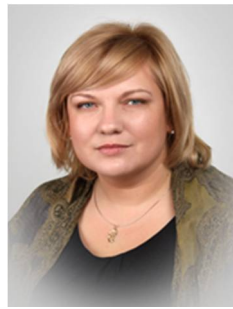

УДК 177

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-2-106-114

Віталій МУДРАКОВ[©]
кандидат філософських
наук, доцент
(Вестфальський
університет Вільгельма
в Мюнстері, Німеччина)

Наталія ЛЮТКО[©]
кандидат політичних наук,
доцент
(Хмельницький
національний університет,
м. Хмельницький, Україна)

Ольга ПАВЛИК[©]
кандидат педагогічних
наук, доцент
(Хмельницький університет
управління та права
імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький, Україна)

«ЛЮДЯНЕ» ТА «ІДЕОЛОГІЧНЕ»: ДО ОСМИСЛЕННЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ В КАТЕГОРІЯХ ІДЕНТИЧНОСТІ

У найширшому сенсі мету статті можна позначити як розкриття логіки співвідношення *людяного* та *ідеологічного* за сучасних умов російсько-української війни. Предметна конкретизація виразно дослідницький проект взаємовідношень та взаємовпливів ідентичностей, котрі постають із значень «бути людиною» та «належати до політичної спільноти». Методологічною основою є феноменологічна настанова щодо безпосереднього вивчення людини, що у цьому дослідженні конкретизується як системний аналіз ціннісно-сміслової та політично-ідеологічної складових. Це дало змогу конкретизувати розуміння війни росіянами та якість їхньої відповідальності за неї. Висновуючи про важливість постійної аналітики взаємовідношень згаданих сфер, наголошується на необхідності втілення комплексних заходів щодо інституціоналізації гуманітарної безпеки в Україні на різних рівнях. Висновком є теза про те, що на кшталт воєнної інтервенції ідеологічні конструкти, що зароджують ненависть до іншої ідентичності, не вступають у дію спонтанно, а готуються довгий час і що їх варварська реалізація означає також слабкість превентивних дій суперників. Ключові положення статті напрацьовано в постійній дискусії та науковому діалозі авторів.

Ключові слова: людське, людяне, ідеологічне, ідентичність, війна.

Постановка проблеми. Особливі жорстокості росіян в Україні шокували світ. Минув століття з його жахіттями нібито пройдено й завершено, але чомусь стається рецидив «світоглядних хвороб» [7, с. 318]. Ніхто не знає, скільки ще буде відкрито їхніх наслідків, а про скількох ми не довідаємося ніколи. У будь-якому разі людство не має права забувати про факти скоєних злочинів проти себе; це має висвітлюватися з усіх можливих сторін, аби стати новими повчальними уроками для всіх. Різні перспективи дослідження війни та ідеології, що генерує антилюдяну мотивацію й ненависть, – це пріоритетність усього дослідницького комплексу соціально-політичних та гуманітарних векторів сьогодення. Безперечно, що й філософія має тут неабиякий потенціал. Не даремно ж провідний експерт із європейської та трансатлантичної безпеки Е. Лукас

© В. Мудраков, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5788-1289>
mudrakov@uni-muenster.de

© Н. Лютко, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8792-5035>
liutkon@khmnu.edu.ua

© О. Павлик, 2023
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-9060-606X>
pavlykolga1111@gmail.com

зазначає, що напрацювання інструментарію для подолання російської агресії має взоруватися на філософів, літературознавців та інших фахівців [26]. І справді, за цих умов потрібно дивитися вглибину та розуміти різноманітність образів не тільки з художнім чи гіпотетичним, але й із реальним змістом. Тож філософія у концентрації на таких проблемах сходиться до найфундаментальнішого запитання «що таке людина?» й конкретизує його через актуальні прояви, тобто для нашого контексту це постає запитанням «на що людина здатна?». Зрештою така логіка вимагає власного завершення – постановки запитання про причини: «чому так стається?».

Тож маємо фундаментальні антропологічно-ціннісні питання та їх продовження у світоглядно-політичній конфігурації: ціннісне ототожнення та ідеологічна ідентифікація. Саме з них формулюємо проблемне поле нашого дослідження: співвідношення та взаємовизначення ціннісно-сислової сфери, що характеризує людину та її дії, із політичними ідеологіями, котрі радикалізують загальну картину світу. Йдеться, отже, про співвідношення ідентичностей, котрі постають зі смислів «бути людиною» (діяти людяно) та «належати до політичної спільноти» (діяти в ідеологічних інтересах групи).

Об'єктивні реалії, що стали предметом дослідження, постають як реальний, так би мовити, дотичний матеріал. Тому йдеться про адекватність прочитання складності ситуації, строге перекладання у режим структурування теорії, висновування та прогнозування: опис актуального стану ідентичнісних змін і характеристика та опис різних небезпек. Найбільш результативним для такої специфіки виявляється застосування герменевтичного та феноменологічного методів.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Окреслена проблема є доволі багаторівневою. Опис її окремих аспектів можна вбачати у схарактеризованій Г. Арендт «Банальності зла» [14], що ґрунтується на матеріалі реальних свідчень та переживань конкретної людини, а можна вбачати й у теоретичних конструкціях, що окреслюють тему патріотизму та вказують на межі спекуляцій мораллю [27], особливо як проблему політичної ідентичності [6]. А втім, задля розширення дослідницького фокусу запропонованої теми рекомендаційним джерелом, що створює неабияке інформативне *задне тло проблеми*, варто вважати довготривале міждисциплінарне дослідження *Humanprojekt*¹; концентруючись на антропологічній проблематиці, воно пропонує широку палітру контекстів та аспектів із найсвіжішими даними. Не можемо не вказати на дослідження В. Єрмоленка, що вже стало в Україні бестселером і пояснює внутрішню «плинність ідеологій» [4], їхню змінюваність, що особливо важливо для обраної тематики. У цьому контексті слід згадати працю К. Дункера [16], де досліджується вплив ідеології на людину та її функціональність у соціальних групах.

Для прояснення етимологічних та семантичних особливостей, а головне – сутнісних характеристик категорій і понять, незамінними джерелами для розвідок подібного роду є такі джерела-словники, як (1) *Лексикон неперекладностей* [5] – серія словників (4 томи), що охоплюють найскладніші для перекладу поняття із історичними, теоретико-філософськими та праксеологічними дослідженнями, а також (2) *A Dictionary of Concepts* [13], що пропонує різностороннє охоплення поняття «humanitarianism» як ідейно-практичного виміру обраних до аналізу «людського» та «ідеологічного».

Важливим блоком літератури вважаємо популярні проєкти з осмислення подібної тематики, а також публіцистику як писемний маркер ідентичності чи провадження певної політики ідентичності, як-от: популярна аналітика ситуації [26; 30]; сучасні виклики в розрізі досліджень ненависті [17]², «радикального захисту людини та

¹ Проєкт містить опис різноманітних проблем та дослідження різних контекстів людини, формотворчих впливів на неї та її похідних властивостей: «свідомість як комунікація», – що безперечно слугує контекстом та фундаментальним засновком для різноманітних підходів до дослідження окреслених проблем ідентичнісних властивостей [15] та соціокультурних особливостей людини, функціонування свідомості [18], різних контекстів свободи [31], [21], людського самовираження й еволюції в природі та культурі [20].

² Праця з «Бібліотеки цінностей ZEIT», що об'єднує вісім науково-дослідницьких книг сучасних мислителів та інтелектуалів, які займаються дослідженням цінностей. Автори бестселерів і світила у своїх галузях – Г. Велцер, К. Емке, Р. Віллемсен і Р. Ларго – пишуть про свободу, справедливість, самовизначення та демократію й доводять, наскільки актуальними сьогодні є ці фундаментальні питання. Спеціальна додаткова інформація ZEIT: кожен том доповнюється внеском редакції ZEIT, чи то портрет автора, інтерв'ю чи додатковий огляд: <https://www.fischerverlage.de/buch/michael-j-sandel-carolin-emcke-die-zeit-bibliothek-der-werte-9783103970005>

гуманізму» [28] та їхній популярно-академічний вимір [25].

Звісно, що найважливішими є реакції та різноманітні осмислення сучасних подій на найфундаментальнішому рівні саме українським інтелектуально-духовним фронтом: у філософсько-світоглядних та філософсько-історичних вимірах [3], в онтологічних аспектах [10], [11], у ціннісно-антропологічних трактовках [2] чи як поєднання останніх двох [9]. Найбільш предметно важливою є низка праць Є. Бистрицького, що представляє напрям осмислення власної ідентичності, зокрема, *Проект війни: від ідентичності до насильства* [1], а також кілька наших праць щодо захисту власної ідентичності як проекту гуманітарної безпеки [7], [8].

Виклад основного матеріалу. а) Корені та рамки. Співвідношення «людяного» як такого та «ідеологічного» як такого в зазначених параметрах та окресленому контексті розпочнемо із розгляду смислових конотацій цих понять. Так, перше поняття сходить до латинського *humanitas* – *людськість*, тобто пов'язаність із природою людини, людським родом, та *людяність* як доброзичлива налаштованість до інших. І саме з другого – *людяності* – можна зрозуміти приналежність до першого – *людськості*, але «людськість ще має стати людяною» [9, с. 35]; проте: «належність до людського роду (*Menschengeschlecht*), факт буття людиною і входження до складу людства (*Menschentum*), – наголошується у європейському словнику філософій, – не передбачає неодмінного прояву гуманності, зумовленого почуттям людяності (*Humanität*)» [5, с. 363]. Розтлумачимо: людина вважає іншу людину за людину без неодмінно проявленої доброзичливості до себе, тобто а *rigori*. Така інтенція містить презумпцію того, що кожна людина заслуговує бути людиною і на те, щоб до неї ставилися як до абсолютної цінності – йдеться, отже, про гідність кожного чи кожної. Тому «людяність є самим спрямуванням бути для інших у спілкуванні, діях та стосунках людей» [9, с. 36]. Отже, за наведеними твердженнями висновуємо, що усі злочини (за період від 2014 р. і включно з гарячою фазою війни), скоєні росіянами в Україні (мародерства, тотальне бомбардування, утримання у полоні та гвалтування цивільного населення, знущання з військовополонених, обстріли гуманітарних коридорів та місій, кровожерливість пропаганди), – це ті прояви нелюдяності, що стали чи не ключовим класифікатором цієї війни. Йдеться не просто про факт порушення згаданої презумпції (що унормована цілою низкою актів із ведення війни, поводження з полоненими чи екстремними діями допомоги), а про ідеологічно-світоглядні передумови та умови, що уможливають таке ціннісне каналізування і, врешті, стають ментальною константою. Тож мова йде про сучасне варварство, виховане найновішими проявами антилюдської російської ідеології, що перетворилася у світоглядну характеристику недоброзичливості до українців, ба більше, ненависті до всього українського.

Друге поняття – «ідеологічне» – характеризується за своїм концептуально виповненим носієм – терміном «ідеологія», постаючи характеристикою цієї концептуальності. Отже, якщо в широкому розумінні «ідеологія» – це певна система ідей, що замислювалася закріпитися власною науково-дослідницькою цариною і що представляє соціально-економічну сферу, програмні моделі політичного орієнтування чи філософські концепції [24], то «ідеологічне» виказує на якісні параметри цих ідей. Інакше кажучи, «ідеологічне» – це сукупність характеристик, котрі окреслюють певні ідейно-ціннісні якості щодо інтересів соціальних груп. Практична втіленість цих характеристик, тобто їхня функціональність у житті спільноти, відіграє надзвичайно велику роль. Цей аспект вельми ґрунтовно проаналізовано німецьким філософом К. Дункером: він закликає до «критичних роздумів про ідеологічні концепти» [16]; намагається вивести концепт ідеології на передній план, вказуючи на його тісний зв'язок із проблемами епістемології та історії; поняття ідеології визначається як система способів уявлень, що приховано або явно претендують на абсолютну істину. Такий дослідницький алгоритм лише підтверджує повсюдні міркування про російську ціннісно-смыслову якість, означену «ідеологічним», що здійснювалося під прапорами важких злочинів, як про чергову реінкарнацію московського імперіалізму, що має довгу історію, а отже, й плекання власної «величчя», що перетворилися на константний безрефлексивний спосіб самоосмислення. А головне – це наративується за єдино істинні та життєво необхідні позиції доктрини «русского мира».

Важливо звернути увагу на більш ніж актуальне для нашого контексту симбіотичне доктринальне оформлення цих понять як світоглядно-ідеологічного критерію цивілізованості, як не просто ціннісно-світоглядне переконання чи

гуманістичне виховання, а як політична доктрина (в широкому сенсі), що сповідується і втілюється заради людського як людяне. Йдеться про таке: «гуманітаризм – це доктрина або комбінація доктрин, що ґрунтується на загальноновизнаних переконаннях щодо намірів. Саме ця якість робить його несприйнятливим до звичайної критики чи перевірки і може призвести до безкарності за дії, що в іншому випадку могли б розглядатися як злочини. Вона несе в собі конотації буття і творення добра, майже незалежно від фактичних дій, про які йдеться» [13, с. 143]. Таке собі неперевірене, а точніше, вдавane «творення добра», як спасіння російськомовного населення, та утвердження буття «русского мира» застосовували росіяни, починаючи з 2014 року, за допомогою десятків гуманітарних конвоїв на захоплені території Сходу України. Вони це обґрунтовували тим, що керуються саме благими, загальноновизнаними переконаннями щодо гуманітарних потреб населення, а велика частина Західного світу сприймала це, на жаль, як благородство. Тільки факти нелюдяності розплющили очі на цю *російську гру в гуманітаризм*, виявивши ще раз, що, якщо добро не ґрунтується на справді благих намірах, то це тільки спекуляція добром, це не добро, а радше його протилежність. Тому й загальна гуманітарна місія не могла виповнитися продуктивними наслідками від таких дій, бо вони були скеровані на деструктивні активності.

б) *Підготовка та формування*. Загостримо ще раз увагу на тому, чим є і як постала ця нелюдяність у наші дні у супроводі радикального виродження «ідеологічного», у час, коли, здавалося б, усі уроки історії вивчено й існує велика кількість різноманітних засобів протидії. І все ж таки: факт належності до людського роду не гарантує прояву людяності саме під впливом згаданої ідеології, тому оскільки та притлумлює саму «ідею людства» як процесу становлення *етичного ідеалу* (його атрибутивності – виховання людяності), котру людина «носить у своїй душі як прообраз власних дій» [23, с. 330], остільки виникають відхилення у формі збочених переконань про політичне месіанство та особливий шлях. А тут хто ж як не цитований шойно І. Кант у поміч для тлумачення цієї тези, котрий, філософуючи «*про ідеї взагалі*», якраз визначає здатність та необхідність їхньої практичної проєктності: «конституція, заснована на *найбільшій людській свободі* за законами, завдяки яким *свобода кожного сумісна зі свободою всіх інших* (не на найбільшому благоденстві, бо воно настає вже саме собою), є все ж таки принаймні необхідною ідеєю, що її слід класти в основу не лише першого проєкту державного устрою, але й усіх законів; при цьому потрібно насамперед абстрагуватися від наявних перешкод, що, може, не так впливають неминуче з людської природи, як виникають швидше через нехтування істинних ідей при впорядкуванні законів. Не можна-бо знайти нічого шкідливішого й негіднішого для філософа, ніж простацькі посилання на буцімто суперечливий досвід, котрого зовсім і не було б, якби ті уряди були створені у слушний час відповідно до ідей, а не закрубилих понять (*rohe Begriffe*), котрі змарнували всі благі наміри саме тому, що були взяті з досвіду. Що відповіднішими до цієї ідеї були б законодавство й правління, то рідкіснішими, без сумніву, зробилися б покарання, і є цілком логічним (як стверджує Платон), що за досконалого ладу вони зовсім не були б потрібні. Хоча ця досконалість ніколи не може здійснитися, проте цілком слушною є та ідея, що виставляє цей тахітис за прообраз, щоб, керуючись ним, постійно наближати законодавство людей до якомога більшої досконалості. Бо ж яка може бути та найвища ступінь, на якій людство муситиме зупинитися, і, отже, наскільки великою є та прірва, що необхідно лишається між ідеєю і її здійсненням, – цього ніхто не може й не повинен визначити, якраз тому, що тут йдеться про свободу, що може переступити будь-яку задану межу» [23, с. 330–331).

Філософ звертає увагу, що треба навіть абстрагуватися від природних потягів, що постають протилежністю *людяності*, тобто тому тваринному, що міститься в людині, але аж ніяк не легковажити істинними ідеями при формуванні нормативно-регулятивного апарату держави, бо нехтування ключовими цінностями/засадами мирного життя призводить до їх викривлення і жахливих наслідків ідеологічно-політичного характеру, що підживлюються, ба більше, закорінюються у чиемусь досвіді як в абсолютній істині останньої інстанції (у цьому випадку – совєцькому досвіді багатьох як одного), – за Кантом, це і є «закрубілі поняття» (*rohe Begriffe*) (тобто такі, що не пройшли глибинної рефлексивної обробки). У нашому контексті цей досвід є неподоланою ментальною хворобою – *звичкою диктувати тоталітарність*, бути наглядачем, «старшим братом». З чого, власне, й випливає відповідь на запитання, чим є

ця російська нелюдність: геополітичними амбіціями, що коріняються у міфополітичних нарративах та ностальгії за їхньою дієвістю, котрі загрожують вже всьому світові. А втім, ключовим для нашого зрізу тут є поняття «свободи», адже ця цінність уможливило поступ у прагненні та досягненні вищої якості «між ідеєю і її здійсненням», аніж вже досягло людство. А це, в свою чергу, пояснює, як постала ця нелюдність: усілякі свободи обмежувалися за допомогою силових структур, а також відбувалося формування того, що українські дослідники Б. Парахонський та Г. Яворська у цьому контексті називають «владною дискурсу»: «Суб'єкт, або володар мови (master), маючи загальному глибинну модель уявлень (deeper sense), надає відповідні значення тим або іншим явищам, подіям, процесам і таким чином створює потрібну реальність як об'єктивну дійсність. Соціальні технології – виховання, медіазасоби, культурна політика, механізми освіти тощо – сприяють імплементації моделі цієї реальності у свідомість великих соціальних груп» [11]. Тобто російське суспільство було використано для чергового соціального «експерименту з дресування», де держава – це *абсолютна межа* свободи, прав та ідентичності. Проте факторів у прояві таких ментальних ознак значно більше. Так, український філософ А. Єрмоленко звертає увагу на черговий виток регресії, повернення до типового російського стану рабства, наголошуючи, що це не тільки результат путінської пропаганди, а й що це «визначається соціально-онтологічними чинниками, які можна описати такими поняттями, як «габітус», «життєсвіт» та ін., що відбивають онтологічну налаштованість на екстенсивний розвиток, експансію і, зрештою, на війну» [3, с. 7]. Однак це абсолютно не позбавляє їхньої відповідальності за нинішні наслідки, оскільки за часів Інтернету, соціальних мереж і взагалі доступності інформації та її кількісних варіацій така відповідальність радше посилюється, бо інакше це тотальна байдужість. А байдужість – передумова нелюдності. Особливу відповідальність у цій ніші передумов та умов покладено на так званих інтелектуальний істеблішмент, академічну спільноту й інтелігенцію, котрі годувалися зі спекуляцій цим «габітусом» та «життєсвітом» або ж просто були і продовжують бути байдужими.

Тож підготовка й формування рамки власної ідентичності має програмно розвиватися та повторюватися за допомогою гуманізаційних заходів різного роду з огляду на ціннісні засновки людяного і «ein solches Programm der Humanisierung des Leistungsprinzips nach wie vor auf der Tagesordnung gesellschaftlicher Dringlichkeit steht», «Ohne Humanisierung ist alles nichts wert» [25, с. 11]. Проєкт гуманізації сучасних росіян – це вже завдання не теоретичної постановки запитання «чому так стається?», а практична необхідність найближчого майбутнього всієї Європи, котру потрібно досліджувати проєкційним запитанням «у який спосіб?».

в) *Результат і результати.* «Нині розпочалась ера здійснення завершеної антилюдяності «нових варварів» з Росії до тих країн, що стали на заваді тоталітаризму» [12, с. 125]. Отже, на перший план виходить якісний показник функціонування згаданих факторів, оскільки «ненависть не існує просто так. Вона витворюється. Насильство також не існує просто так. Воно підготовлюється. Напряму, у якому розряджаються ненависть і насильство, проти кого вони спрямовані, які перепони і перешкоди доводиться завчасно прибирати, – все це не випадково, не просто наперед визначено, а скеровано» [17, с. 16], а далі філософія та публіцистика К. Емке уточняє, що «вони *витворюються*. Терористичною організацією з тоталітарною ідеологією» [17, с. 120]. Деяко ширший вимір цієї тези пропонують і згадані вже автори Б. Парахонський та Г. Яворська, провадячи дослідження війни та миру в онтологічному вимірі і наголошуючи, що головні тенденції формування стану війни і миру генетично пов'язані з процесами, що перебувають у *просторі уявлень* політично та соціально організованих спільнот [10]. І головною озвученою тезою, що формувала у колективного росіянина цю ненависть і заселяла відчуття права карати, була «необхідність проведення *денацифікації*»: це поняття мало викликати асоціації зі звірствами нацистського режиму та перемогою у Другій світовій війні. Формулювання «український нацизм/фашизм» та «геноцид на Донбасі» сформували новий «антропологічний тип», що завжди був ключовим образом в імперських проєктах: «цей тип об'єднує у собі психологічні і поведінкові риси, що їх режим плекає, виробляє, розвиває, що врешті-решт уможливило функціонування режиму і подовжує час його існування» [2, с. 16]. «Ця ідеологія тотально дегуманізувала сучасних росіян: притлумлено *спроможність* формувати адекватні уявлення про моральне та суспільне благо, а схильність у цьому формуванні постає з віри у власне моральне право, ба навіть вище історичне покликання знищити увесь

Західній світ як такий, що виродився і веде всіх до тотального морального занепаду. Її політично-культурний зміст плекався практично завжди...: самовозвеличення за рахунок приниження інших¹. Тобто одна ідентичність у своїй колективній свідомості нормалізує, тобто вважає морально правильним свою кращість та зверхність над іншими ідентичностями» [7, с. 318–319]. «Одна ідентичність намагається поглинути чи знищити іншу. Ця ідеологія остаточно знацистила сучасних росіян – стан *здоров'я раціональності соціуму*» [7, с. 320]. Тобто це антропологічний тип, котрий вважає цілком нормальним приходити і карати. Відбулося те, що М. Калдор назвала «своєрідною приватизацією насильства» [22, с. 8], що обґрунтовується на моральному й загальнономисленевому рівнях. Тож потрібно кілька поколінь, аби змінити таку *світоглядну нормативістику*, а на запитання, чи потрібна зміна такого агресивного і бездумного типу, на жаль, світ поки більшою мірою відповідає звинуваченням тільки путінського режиму.

Проте згадана міфологія не переконала світ, що Україна є подібною до нацистської Німеччини. Оцінку ідейному та смислово наповненню цих формулювань дав Т. Снайдер: за суто російським розумінням, нацист – це українець, який відмовляється визнати, що він росіянин [30]; це тільки підтверджує тезу, що ця ідея ґрунтується на ресентиментному розумінні/сприйнятті українців через знецінення їхньої культури, мови тощо (ключових ознак культурної ідентичності), що продукувалося в різні способи чи не всю історію відносин двох народів. Тож не варто погоджуватися з тезою про «нечувану жорстокість та звірства російських окупантів в Україні, антилюдяну сутність яких неможливо зрозуміти на логіко-раціональному рівні» [12, с. 125], оскільки тоді втрачаються підстави для доведення шляхів формування цієї ідеології та її ключових ціннісно-мотиваційних конструктів, а отже, й розпорошується чітка вимога до необхідності притягнення до відповідальності винних попри всілякі декларації цього, тобто виникає загроза залишитися виключно на емоційному рівні переживання та необхідності простого співчуття. Подібні «логіко-раціональні» пояснення потрібні й для *втримання наукового дискурсу від падіння в суб'єктивістські вираження*, тобто «ми мусимо розвивати рефлексивний спосіб реакції на небезпеку» [28] як усередині наукової спільноти, так і в різних соціальних структурах. Це необхідно щонайменше для того, що ми раніше назвали «балансом національно-духовних цінностей із соціально-політичними» [8, с. 34] в формуванні колективної ідентичності усіх українців, що є проектом гуманітарної безпеки.

Висновки. Отже, а) контекстні тлумачення понять «людяне» та «ідеологічне» вказують *збій* у процесі формування «людяного» сучасної російської ментальності, що проступає найжахливішими виявами власного характеру, як-от: відсутність спрямування бути для інших, ненависть та її практична реалізація на різних рівнях російсько-української війни. Оскільки йдеться про ідеологічний вплив на цей *збій*, остільки й доводиться говорити про формування *сучасного варварства*, тобто йдеться не лише про засіб політичної організації соціуму кровожерливим режимом, а й про спосіб його самоосмислюваності, котрі своїм засновком мають не ідею рівності, виплекану з низів суспільства, а ідеї імперської величі та вдавання цивілізованості засобами самої цивілізованості (*гра в гуманітаризм*);

б) поставання нелюдяності росіян сходить до набору ідей, що коріняться в *досвіді великого минулого* й бажанні провести його реінкарнацію та продовжувати з оновленою ідеологією старих понять. Проблема будування майбутнього через минуле підживлюється безрефлексивним способом самоосмислення та відсутністю свободи: це неподолана ментальна хвороба минулого бути наглядачем та диктувати власну волю, будучи в умовах авторитарної диктатури. Така ідеологічна рамка формувалася усіма можливими засобами, дресируючи росіян і формуючи їхній *життєсвіт нелюдяності* із налаштуванням на постійну експансію (як внутрішню, так і зовнішню). Однак відповідальність за такий *життєсвіт нелюдяності* лежить на всіх росіянах, оскільки він поставав із їхньої байдужості, відсутності альтернативи та гуманізаційних проектів і, зрештою, втрати орієнтирів цивілізованості;

в) *життєсвіт нелюдяності* росіян – результат довготривалого плекання ненависті до всього українського, тобто результат ідеологічного впливу як розлюдження, дегуманізації російського населення із переконанням того, що російська національна

¹ Цей ідеологічно імперський наратив нами окремо досліджено у об'єктиваціях літературних сенсів різних часів радянського періоду [29].

ідентичність є особливим, вищим типом із правом *переступати людяне*. Здоров'я *раціональності соціуму* перебуває у стані ейфорійних претензій до усіх за все; воно живиться політичною міфологією, а отже, потребує постійної світоглядної аналітики з боку українських сил захисту інтелектуально-духовного фронту.

Тому завдання українських сил захисту полягало б у безперервній діяльності, тобто здатності проводити комплексну роботу щодо вияву загрози власній ідентичності. Це вимагає інституціоналізації гуманітарної безпеки на різних рівнях, але із пріоритетним розвитком в освітньому просторі, що пропонував би інструментарій захисту щодо утвердження людини та громадянина кожному і кожній в Україні. Подібні освітні проекти – це можливість уникнути можливого світоглядно-ідеологічного штурму в майбутньому; це й уміння вбачати прогалини в проробленому, а отже, й визнавати власні помилки та розвиватися.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є. Проект війни: від ідентичності до насильства. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 61–74.
2. Білий О. Російська агресія і російська «нова людина». *Війна і суспільство : Круглий стіл «Філософської думки»*. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 5–60.
3. Єрмоленко А. Ціннісно-нормативні аспекти сучасної війни. *Війна і суспільство : Круглий стіл «Філософської думки»*. *Філософська думка*. 2015. № 1. С. 5–60.
4. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть : монографія. Київ : Дух і Літера, 2022. 480 с.
5. Крептон М. Л. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Т. 4. Київ : Дух і Літера, 2016. 440 с.
6. Мудраков В. Методологічно-ціннісні аспекти дослідження ідентичності. Особливості філософського визначення патріотизму. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2021. № 4(1). С. 29–37.
7. Феномен безпеки: соціально-гуманітарні виміри : колект. монографія ; за заг. наук. ред. В. Мудракова. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2022. 332 с.
8. Мудраков В., Поліщук О. Деякі міркування щодо проблем ідентичності та гуманітарної безпеки. *Вісник НАУ. Серія : Філософія. Культурологія*. 2019. № 2(30). С. 31–36.
9. Мулярчук Є. Життєсвіт людяності: повсякденність та час війни. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2016. № 7–8(155–156), С. 29–62.
10. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл : монографія. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
11. Парахонський Б., Яворська Г. Породження війни з безсилля миру: смислова логіка війни. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/porodzhennya-viyny-z-bezsylyya-myru-smyslova-lohika-viyny>.
12. Цюрупа М. Антилюдяний смисл російської «спецоперації звільнення»: спроба концептуалізації акції винищення українства без обмежень. *Українознавчий альманах*. 2022. Т. 31. С. 123–128.
13. Allen T., Macdonald A., Radice H. Humanitarianism: A Dictionary of Concepts. London, New York : Routledge, 2018. 386 p.
14. Arendt H. Eichmann in Jerusalem: Ein Bericht von der Banalität des Bösen. München : R. Piper & Co Verlag, 1965. 448 s.
15. Crone K. Identität von Personen: Eine Strukturanalyse des biographischen Selbstverständnisses. Berlin, Boston : De Gruyter, 2016. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110246513/html#contents>.
16. Duncker C. Kritische Reflexionen des Ideologiebegriffes: zur Bedeutung der Ideologien für den Menschen. London : Turnshare, 2006. 58 p.
17. Emcke C. Gegen den Hass. Hamburg : Zeitverlag Gerd Bucerius GmbH & Co. KG, 2019. 157 s.
18. Ganten D., Gerhardt V., Nida-Rümelin J. Funktionen des Bewusstseins. Berlin, New York : De Gruyter, 2008. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110210064/html>.
19. Gerhardt V. Humanität: Über den Geist der Menschheit. München : C.H. BeckoHG, 2019. 320 s.
20. Gerhardt V., Nida-Rümelin J. Evolution in Natur und Kultur. Berlin, New York : De Gruyter, 2010. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110213515/html>.
21. Heiling J.-C. Naturgeschichte der Freiheit. Berlin, Boston : De Gruyter, 2007. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110872026/html>.
22. Kaldor M. New and old Wars: Organized Violence in a Global Era. Cambridge : Polity Press, 1999. 192 p.
23. Kant I. Kritik der reinen Vernunft. Leipzig : Verlag von Felix Meiner, 1919. 864 s.
24. Kennedy E. «Ideology» from Destutt De Tracy to Marx. *Journal of the History of Ideas*.

1979. № 40(3). P. 353–368.

25. Lenk H. *Konkrete Humanität: Vorlesungen über Verantwortung und Menschlichkeit*. Frankfurt am Main : Schurkamp, 1998. 492 s.

26. Lucas E. We need different experts to crack Russia. *The Times*. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/we-need-different-experts-to-crack-russia-g6mvlbqb9>.

27. MacIntyre A. *Is patriotism a virtue?* Lawrence : University of Kansas, 1984. 20 p.

28. Mason P. *Clear Bright Future: A Radical Defence of the Human Being*. London : Penguin Books, 2019. 368 p.

29. Mudrakov V., Polischchuk O., Popovych V., Mozolev O. Identity of Homo Sovieticus in Retrospective and Modernity: Value and Anthropological Objektions of Phenomenological and Literary Senses. *Annals of the University of Bucharest. Political Science*. 2020. Vol. XXII(1–2). P. 35–59.

30. Snyder T. *Russia's genocide handbook. The evidence of atrocity and of intent mounts. Thinking about...* URL: <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook?s=r>.

31. Sturma D. *Vernunft und Freiheit: Zur praktischen Philosophie von Julian Nida-Rümelin*. Berlin, Boston : De Gruyter, 2012. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110215007/html>.

Надійшла до редакції 02.06.2023

References

1. Bystrytskyi, Ye. (2015) Proekt viiny: vid identychnosti do nasylstva [The War Project: From Identity to Violence]. *Filosofska dumka*. № 1. pp. 61–74. [in Ukr.].

2. Bilyi, O. (2015) Rosiiska agresii i rosiiska «nova liudyna» [Russian aggression and the russian «new man»]. *Viina i suspilstvo : Kruhlyi stil «Filosofskoi dumky»*. *Filosofska dumka*. № 1. pp. 5–60. [in Ukr.].

3. Iermolenko, A. (2015) Tsinnisno-normatyvni aspekty suchasnoi viiny [Value-normative aspects of modern war]. *Viina i suspilstvo : Kruhlyi stil «Filosofskoi dumky»*. *Filosofska dumka*. № 1. pp. 5–60. [in Ukr.].

4. Iermolenko, V. (2022) Plynni ideologii. Idei ta polityka v Yevropi XIX–XX stolit [Fluid ideologies. Ideas and politics in Europe in the 19th and 20th centuries] : monohrafiia. Kyiv : Dukh i Litera. 480 p. [in Ukr.].

5. Krepton, M. L. (2016) Yevropeyskyi slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnostei [European dictionary of philosophies: Lexicon of untranslatables]. Vol. 4. Kyiv : Dukh i Litera. 440 p. [in Ukr.].

6. Mudrakov, V. (2021) Metodolohichno-tsinnisni aspekty doslidzhennia identychnosti. Osoblyvosti filosofskoho vyznachennia patriotyzmu [Methodological and value aspects of identity research. Peculiarities of the philosophical definition of patriotism]. *Epistemolohichni doslidzhennia v filosofii, sotsialnykh i politychnykh naukakh*. № 4(1). pp. 29–37. [in Ukr.].

7. Fenomen bezpeky: sotsialno-humanitarni vymiry [The phenomenon of security: social and humanitarian dimensions] : kolekt. monohrafiia ; za zah. nauk. red. V. Mudrakova. Khmelnytskyi : FOP Melnyk A.A., 2022. 332 p. [in Ukr.].

8. Mudrakov, V., Polishchuk, O. (2019) Deiaki mirkuvannia shchodo problem identychnosti ta humanitarnoi bezpeky [Some reflections on the problems of identity and humanitarian security]. *Visnyk NAU. Seriya : Filosofiia. Kulturolohiia*. № 2(30). pp. 31–36. [in Ukr.].

9. Muliarchuk, Ye. (2016) Zhyttiesvit liudianosti: povsiakdennist ta chas viiny [The ideology of humanity: everyday life and wartime]. *Multyversum. Filosofskiyi almanakh*. № 7–8(155–156), pp. 29–62. [in Ukr.].

10. Parakhonskyi, B., Yavorska, H. (2019) Ontolohiia viiny i myru: bezpeka, stratehiia, smysl [Ontology of war and peace: security, strategy, meaning] : monohrafiia. Kyiv : NISD. 560 p. [in Ukr.].

11. Parakhonskyi, B., Yavorska, H. Porodzhennia viiny z bezsylvia myru: smyslova lohika viiny [The generation of war from the impotence of peace: the semantic logic of war]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzen*. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/porodzhennya-viyny-z-bezsylvia-myru-smyslova-lohika-viyny>. [in Ukr.].

12. Tsiurupa, M. (2022) Antyliudiani smysl rosiiskoi «spetsoperatsii zvlennia»: sprobha kontseptualizatsii aksii vynyshchennia ukrainstva bez obmezhen [The anti-human meaning of the russian «special liberation operation»: an attempt to conceptualize the action of extermination of Ukrainians without restrictions]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Vol. 31. pp. 123–128. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/487>. [in Ukr.].

13. Allen, T., Macdonald, A., Radice, H. (2018) *Humanitarianism: A Dictionary of Concepts*. London, New York : Routledge. 386 p.

14. Arendt, H. (1965) *Eichmann in Jerusalem: Ein Bericht von der Banalität des Bösen* [Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil]. München : R. Piper & Co Verlag. 448 p. [in Ger.].

15. Crone, K. (2016) *Identität von Personen: Eine Strukturanalyse des biographischen Selbstverständnisses* [Identity of Persons: A Structural Analysis of Biographical Self-Conception]. Berlin, Boston : De Gruyter. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110246513/html#contents>. [in Ger.].

16. Duncker, C. (2006) Kritische Reflexionen des Ideologiebegriffes: zur Bedeutung der Ideologien für den Menschen [Critical reflections on the concept of ideology: on the meaning of ideologies for people]. London : Turnshare. 58 p. [in Ger.].
17. Emcke, C. (2019) Gegen den Hass [Against Hatred]. Hamburg : Zeitverlag Gerd Bucerius GmbH & Co. KG. 157 p. [in Ger.].
18. Ganten, D., Gerhardt, V., Nida-Rümelin, J. (2008) Funktionen des Bewusstseins [Functions of consciousness]. Berlin, New York : De Gruyter. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110210064/html>. [in Ger.].
19. Gerhardt, V. (2019) Humanität: Über den Geist der Menschheit [Humanity: About the spirit of humanity]. München : C.H.Beck oHG. 320 p. [in Ger.].
20. Gerhardt, V., Nida-Rümelin, J. (2010) Evolution in Natur und Kultur [Evolution in nature and culture]. Berlin, New York : De Gruyter. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110213515/html>. [in Ger.].
21. Heilinger, J.-C. (2007) Naturgeschichte der Freiheit [Natural History of Freedom]. Berlin, Boston : De Gruyter. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110872026/html>. [in Ger.].
22. Kaldor, M. (1999) New and old Wars: Organized Violence in a Global Era. Cambridge : Polity Press. 192 p.
23. Kant, I. (1919) Kritik der reinen Vernunft [Critique of Pure Reason]. Leipzig : Verlag von Felix Meiner. 864 p. [in Ger.].
24. Kennedy, E. (1979) «Ideology» from Destutt De Tracy to Marx. *Journal of the History of Ideas*. № 40(3). pp. 353–368.
25. Lenk, H. (1998) Konkrete Humanität: Vorlesungen über Verantwortung und Menschlichkeit [Concrete Humanity: Lectures on Responsibility and Humanity]. Frankfurt am Main : Schurkamp. 492 p. [in Ger.].
26. Lucas, E. We need different experts to crack Russia. *The Times*. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/we-need-different-experts-to-crack-russia-g6mvblqb9>.
27. MacIntyre, A. (1984) Is patriotism a virtue? Lawrence : University of Kansas. 20 p.
28. Mason, P. (2019) Clear Bright Future: A Radical Defence of the Human Being. London : Penguin Books. 368 p.
29. Mudrakov, V., Polischchuk, O., Popovych, V., Mozolev, O. (2020) Identity of Homo Sovieticus in Retrospective and Modernity: Value and Anthropological Objektivations of Phenomenological and Literary Senses. *Annals of the University of Bucharest. Political Science*. Vol. XXII(1–2). pp. 35–59.
30. Snyder, T. Russia's genocide handbook. The evidence of atrocity and of intent mounts. *Thinking about...* URL: <https://snyder.substack.com/p/russias-genocide-handbook?s=r>.
31. Sturma, D. (2012) Vernunft und Freiheit: Zur praktischen Philosophie von Julian Nida-Rümelin [Reason and Freedom: On the Practical Philosophy of Julian Nida-Rümelin]. Berlin, Boston : De Gruyter. URL: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9783110215007/html>. [in Ger.].

ABSTRACT

Vitalii Mudrakov, Nataliia Liutko, Olha Pavlyk. «Human» and «ideological»: towards an understanding of the Russian-Ukrainian war in the categories of identity. In the broadest sense, the purpose of the article can be defined as revealing the logic of the relationship between the human and the ideological in the current conditions of the Russian-Ukrainian war. The subject specificity emphasizes the research project of relationships and mutual influences of identities that emerge from the meanings of «being human» and «belonging to a political community». The methodological basis is the phenomenological guideline for the direct study of a person, which in this study is specified as a systematic analysis of the experience of the value-semantic and political-ideological weight. This made it possible to specify the Russians' understanding of the war and the quality of their responsibility for it.

Concluding that it is important to constantly analyze the relationship between these spheres, the authors emphasize the need to implement comprehensive measures to institutionalize human security in Ukraine at various levels. The conclusion is that, just like military intervention, ideological constructs that engender hatred of another identity do not come into play spontaneously but are prepared for a long time, and that their barbaric implementation also means that preventive actions of rivals are weak. The key provisions of the article were developed in an ongoing discussion and scientific dialog between the authors.

Keywords: human, humane, ideological, identity, war.